

Impressions de la vall de Ribes i el Conflent

a Josep M. Boquer i Nolla

Unes paraules prèvies

Aquest treball, segurament, no encaixarà gaire en el contingut, avui habitual, d'aquesta revista. La REVISTA DEL CENTRE DE LECTURA té, des de fa un any i mig, un to. Hom ha procurat que pogués ésser una petita revista d'idees i d'estudis. No ha agafat encara una orientació perquè les dificultats per aconseguir-ho són, des d'una ciutat secundària, immenses i potser invencibles. Però el to seriós i doctoral de revista que vol dir alguna cosa, a malgrat d'unes certes llacunes, sembla que el tingui.

Ens sabria molt de greu d'atentar contra una formació que ha d'ésser sumament interessant per tothom. Aquestes impressions, per tant, haurien d'ésser considerades com a un *intermezzo* una mica llarg. Unes impressions mai no poden ésser preses com a un estudi. Són només els ressons interiors que produeixen, en una persona, uns fets o unes coses, i que moltes vegades ni contenen cap novetat. I en persones diferents, dins un mateix instant i davant d'una mateixa cosa, es poden congriar uns efectes emotius diferents i fins completament contraris. Per això una impressió és un acte purament personal. Si una sensibilitat és molt afinada pot produir un resultat interessant, però si ha d'ésser comunicada a altres persones, dependrà de la gràcia i l'exactitud amb què es sàpiga expressar una impressió perquè assoleixi un grau d'interès i de bellesa.

Preguem al lector indulgència. La nostra traça literària és limitada. La nostra sensibilitat interior no és cap cosa extraordinària. Ens reconeixem com d'una vulgaritat passadora. Veiem el món exterior amb uns ulls entelats d'una mica de distracció i per això només de tant en tant n'enrastem una engruna, que frapa la nostra ànima. No podem arribar al fons del fons de les coses. Tampoc no ens és possible de copsar l'essència que sura al seu voltant o que, recòndita, contenen.

Serà, doncs, interessant aquest treball? Ho dubtem. Respon només a un d'aquells obrars que fem per impulsos de procedència desconeguda. Sovint, gairebé sempre, ens reservem les pobres impressions que acostumem a percebre. Ara, per excepció, provarem d'estargir-les en el paper. Molt sovint, més que impressions semblaran descolorides descripcions, a causa del paisatge i d'algunes petites incidències anecdòtiques. Mes bé: tot això que aneu a llegir és un esplai; no pot tenir millor qualificatiu genèric. Caldrà, per tant, prendre-ho tal com és. Una cosa, sobretot, que hom pot deixar de llegir amb tota tranquil·litat.

La vall de Núria

Tenim un delit immens per tornar a Núria. Hi havíem anat feia tres anys i en portàvem, de llavors ençà, dintre nostre, un record imprecís. Vèiem, tot aclucant els ulls, el santuari posat al mig de la vall, l'encatifat suau d'aquesta, les altes muntanyes que l'enronden i ofiem el remoreig dels riüets que la travessen. En servàrem, amb una mena d' enamorament, una visió de quietud dolcíssima. Pensàvem tot sovint en tornar-hi: aquella blanor, aquella suavíssima harmonia de la vall de Núria se'ns havia fet enyoradissa. Un sojorn allí, per breu que sigui, és una delícia per l'espirit i una gratíssima pau per l'ànima. La suprema idea que en poguéssim tenir, era dominada per un afany invencible de tornar-hi.

Hi hem tornat. Antany, hi anàrem pel camí meravellós de les cascades. Enguany, enfilant-nos devers el neixament de la Fontalba. Una petita marrada ens desvià del camí i ens embolcallà una estona d'inquietud. Vegérem la Fontalba per davant i d'uns tros una mica lluny. Calgué aconseguir el camí que hi mena, quan aquest franquejava el coll. La Fontalba! Es mereixia ben bé un esforç físic i moral? Unes quantes taques blanques, un remoreig continuat i l'aigua escorrent-se pel pendís. Com més ens hi acostàvem, però, aquest remoreig anava esdevenint un garbuix eixordador. I, en ésser davant seu per contemplar-la, érem presos d'un extàtic embadaliment. Uns dolls magnífics sorgien de la terra, furients i escumejant. L'aigua corria botent pendís avall per abocar-se al penya-segat i formar la llarga cascada del mateix nom. Estava núvol i regnava una gran solitud, que el brogit de la Fontalba omplia. Aquesta remor impetuosa ens sembla portar-la encara a les orelles.

El camí de les gorges del Cremal sembla que us vagi pujant a un món d'ensomni. El de la Fontalba sembla que us davalli a un sublim lloc de pau. De dalt estant, s'albira bona part del curs del riu Núria i les Roques de tot el Món us tapen la perspectiva. Domineu, però, i heu dominat, extensos panorames i us fa l'efecte d'haver-vos enfilat, ensuperbits, a una altura immensa. A baix, menudíssima, la ratlla del camí de les gorges sembla una petita via menyspreable. Un munt de pedres vora el camí, sostenia una creu de ferro, que ara jeia a terra. És un anunci de la proximitat de Núria. El camí ens porta al peu de la vall, que s'obra davant nostre i sembla oferir-nos la seva gaia serenitat.

Aquesta dolça pau és misticisme? No. Un paisatge místic per excel·lència ens apar la plana de Vich. Del tren estant veieu aquella terra de color d'or vell, banyada per un sol que sembla tamisat per unes vidrieres gòtiques. Dirieu que tot ella és amarada de devoció. No és així la vall de Núria. Les seves gales s'imposen per l'encís que tenen. Sabeu que s'hi refugià Sant Gil i que hi regna la "Verge tosca". Però veieu les altes muntanyes, de les quals la distància suavitzava els contorns, la tímida verdor frescal de la terra, l'alegria de l'aigua que hi corre amb placidesa, la seva limitada extensió, que us familiaritza aviat amb la seva harmònica bellesa. En sou sorpresos. Hi davalleu de puntetes, recelozos, com si no en fossin mereixedors ni el vostre esguard ni el vostre contacte humà. Allò només pot ésser un sagrat refugi de pau idíl·lica.

A l'església nova — de la humil esglésieta vella avui no en queda rastre — uns

quants devots canten el rosari. Aquesta cantúria, d'una melopea sense elevació, desentona una mica. La Verge té el seu tron a la part superior de l'altar major, i escolaria un cant que s'elevés joïós. Dintre nostre es drezen les estrofes vigoroses dels goigs de Maragall:

*Verge de la vall de Núria,
voltada de soledats!*

Soledats? No; l'altre any hi vam anar per la Mare de Déu de Setembre i la gerna-ció hi era gran. Enguany, es preparava per l'endemà una tanda d'exercicis espirituals i començaven d'acudir els exercitants. Aquella gent, amb una irreverència que no sospita, fa desaparèixer el silenci de la vall. I tant plaent que deu ésser de trobar-s'hi sol i que hom pugui fondre les seves preocupacions i els seus neguits dins aquella quietud serena! Què bella deu ésser la vall incomparable, sola, ben sola, feblement platejada per la celístia d'una nit tranquil·la!

Hi enyorem — i això que no hem pogut tenir la fortuna de veure-l'hi mai — l'antiga capelleta humil. La devoció per la Verge de Núria ha engrandit i engrandeix el santuari, però aquesta grandària no comporta grandor. Si al fons de la vall serena, hi podiem tornar a veure la vella esglesieta, voltada de construccions humils! Amb quina fe més pura devien pregar els pastors cerdans a la "Verge tosca", en el seu tosc habitatge! Quin deseneís, si ens és dat de veure algú dia aquesta yall proveïda d'hotels i creuada per ferrocarrils de muntanya!

L'endemà, quan el sol eixia, ens en anàvem de Núria, però una incidència feu que hi haguéssim de tornar a la tarda. Llavors un remat d'eugues i vaques pasturava donant a la vall una nota més típicament bucòlica. Feia bo de veure els petits arredossats a llurs mares, i aquestes com esbrotaven l'herba, pausadament. Hem estat, dones, fa ben poc temps, dues vegades a Núria. La visió de la vall, clara i tranquil·la, és, encara fresca, a la nostra retina. Creurieu, però, que comencen a dreçar-se, dintre nostre, les anteriors ganes invencibles de tornar-hi?

Un inútil careneig

El Pireneu català, segons l'apellació del nostre màxim pireneïsta Cèsar August Torres, és la poderosa branca que va de la depressió cerdana fins a la mar. El seu punt culminant és el Puigmal. Pujar al Puigmal i atalaiar-hi, estesa al peu de cada falda, la nostra terra, és una il·lusió que, de temps, acaronàvem. Teniem davant un dia molt clar; el cel era completament ras. El temps era, doncs, ben propici. De Núria a l'aglevat pla dels Eugarcers, d'allí a la coma de l'Embut, on l'aigua es precipita a un avenc per a tornar després a reparèixer, i finalment a la Font Alta del Puigmal. En aquesta, a aquella hora de la matinada, podien veure's uns frèvols cristalls de glaç que anaven aprimant-se per l'acció dels raigs del sol. L'ascensió es feia trepitjant un glevatge molt fi, de la catifa del qual emergien, moltes vegades, amples claps de roques. L'amfiteatre de la carena barrava el pas. Davant nostre es dreçava la llarga collada del Puigmal, esmaltada de congestes. En ésser a la font Alta, calia enfilel·lar-se pel detritus pissarrós i guanyar aquest coll.

Hi ha dos cims a cada banda, un situat a la dreta i l'altre a l'esquerra de qui puja. Sens dubte, la proximitat ens feia el de la dreta més grandíols. La massa imponent

del de l'esquerra no es veia massa bé del lloc on érem. A més a més, a dalt del cim que teniem a la dreta hi havia dos excursionistes que n'havien fet l'ascensió. L'altre, però, també era enfltat per una colla. No us ha passat mai, amb tot, de pensar-vos tot naturalment una cosa i adaptar-hi, també tot naturalment, les circumstàncies que us envolten, les quals afavoreixen així el vostre pensament? Mentre pujàvem, el cim que després havia de quedar a la nostra dreta era, per nosaltres, el Puigmal i no paràrem fins que hi posàrem els peus. Aquella colla que anava al cim de l'esquerra — oh poder suprem de la infatuada infalibilitat pròpia! — mereixia la nostra ironia més cruel. I nosaltres, en compte del Puigmal... havíem pujat al puig del Segre! A ponent teniem el panorama tancat per un estat boirós i per la tossa enorme d'aquella muntanya de la nostra esquerra, que no era sinó el Puigmal. Només ens estava reservada, doncs, la visió de la Cerdanya, de la vall de Ribes i del muntanyam imponent de llevant. Amb tot, la nostra creença d'ésser al Puigmal no s'abaixava. Un moment ens va fer dubtar aquella mole grandiosa que barrava el nostre esguard, però desdenyosament li va ésser llevada importància.

I ens en acomiadàrem satisfets. Havíem complert un anhel. Així arribàrem al coll de Finestrelles, per on passa el principal camí pels devots de la Cerdanya que van a Núria. El santuari s'afigurava, menudíssim, a sota. L'aclarit bosc de la Verge, darrera seu, només era que unes quantes elapes d'ombra damunt la vessant. Les congestes, a les muntanyes veïnes, "brillaven crues", trencant la musca uniformitat dels seus flancs. Allí ens havia d'ésser revelat el desengany. Erem al coll de Finestrelles i procedíem, ens pensàvem, del Puigmal... On era, doncs, el puig del Segre? La conclusió fou ràpida. No havíem estat al gegant dal Pireneu català; no havíem pogut veure la nostra terra, estesa a cada vessant de la carena, des de la seva altitud. Tornariem enrera o no hi tornariem? Ens quedava molta jornada, i dura, a fer. La nostra vacil·lació va durar poca d'estona. Caldria servir allà on estotgem les nostres il·lusions el car projecte d'estar al cim del Puigmal.

La carena es dreçava davant nostre despullada, desolada. Només la fosca color de la pissarra era clapejada, ací i allà, per amples congestes. A una banda, la vall de Núria, que circunda; a l'altre, les petites valls suspeses que precedeixen la plana maragdinada, gemada, tranquil·lament riallera de la Cerdanya, que s'afigura més enllà, propera. Davant de cada coll, s'alça un pic. Faldejar és, gairebé sempre, difícil o impossible; seguir aquesta ondulació és d'allò més peaós. Aquesta carena serveix de frontera a dos estats, des de les deliberacions de la illa dels Faisans. En el nostre caminar pel seu cim, segurament devíem traspasar, cada minut, aquesta ratlla divisòria.—Devem ésser ara, en terres de l'estat espanyol o de l'estat francès?—ens vam preguntar una vegada. Però immediatament, dintre nostre, va dreçar-se, categòrica i inapel·lable, una resposta contundent a aquesta perplexitat d'una estona.

Al capdavant fórem davant d'una collada que hom podia evitar i anar de recte al pic que es dreçava davant seu. Però, en ésser-hi, veiérem sorpresos que, a l'altra banda d'aquell pic, començava una vall; una altra collada, a la dreta nostra, el lligava al nucli de muntanyes. On érem, doncs? Estàvem desorientats. Continuar vagant per aquelles altituds era arriscat. On fariem cap? Tard o d'hora ens caldria davallar. Si ho feiem tot seguit? El cel s'ennuvolava d'una guisa una mica amenaçadora. Això ens

aconsellava, més que res, la davallada. I al dret, enfontant-nos per la llicorella destrocada, férem cap a un bell recó tot rublert de fonts i aiguamolls. Enfront seu, allà baix, s'afigurava Núria. Erem potser a les Nou fonts i aquella collada que havíem menspreat seria la que porta el mateix nom? Concirosos, empenguérem el camí del santuari.

La vall paradísíaca de Carencà

A la collada de Nou fonts us trobeu voltats de muntanyes nues, pelades, imposants. Seduïts per la superba magestat d'aquell muntanyam pedregós, sense una mata de verdor, que us envolta, sembla que us desminuiu, que sou gairebé no-res. En direcció a Núria veieu les tesses amples i macisses del Puigmal i el puig del Segre. En la banda oposada, en totes direccions, hi ha un ilimitat panorama muntanyós. En níng del coll hi ha una creu que us fa adonar de la proximitat de Núria: una inscripció comanda als pelegrins que venen de Fontpedrosa de *chanter* la salve en llatí que conté.

Aquesta sensació, una mica basardosa, produïda per trobar-vos entremig d'altres i esquerpes muntanyes, i que us domina l'esperit, no us deixa en ésser al coll de Nou creus ni al de Carencà. L'encogidor efecte de trobar-vos empetitit dins la immensitat us aclapara. Un paisatge de fortitut ferèstega us té fortament presos.

Quan hom davalla, aquest to imposant varia una mica. L'estany Verd de Carencà es troba entre tarteres i a l'ombra d'alteroses collades i soberes cimals. El silenci, en aquest paratge, és punyent. Les aigües, d'una tonalitat certament verdosa, són lleugerament replegades pel vent, que sembla acaronar-les. Encara que el paisatge sigui quietament ferèstec i us imposi una gran sensació de solitud, no té aquella força superior del paisatge del cim de la carena. S'agafa a l'esperit, però amb un to molt més baix.

L'estany Negre, posat sota el pic de l'Infern, està tot arredossat i sovint ple d'ombra. La seva aigua, quan s'escola, deixa un rastre negrós, però té, a l'estany, altres matisacions. Agafa tons verds i rosats. Les aigües que n'ixen comencen de córrer per la vall fluvial que s'inicia, limitada, a banda i banda, per alterosos murs i cims. Heu davallat de la collada de Carencà amb el cor encogit per l'aspecte august i imposant de les altures, però quan sou a l'estany Gran, que després es troba i que gairebé agafa tota la vall per ample i fins sembla que tingui un petit onatge, us tremolen de joia totes les fibres del cor. Heu vist a les vessants abets ombrívols, la vall deixa el seu aspecte ferèstec i enderrocat per aclarir-se d'herbei i de glevatge i fins el sol esquinsa els núvols per somriure amb la verdor. Si us gireu enrera, les altes muntanyes, d'una color imprecisa, entre grisa i rosada, els contorns de les quals comencen d'esfumarse amb la distància, donen al paisatge un to més encara. Tot ell vibra en una simfonia de bellesa emocionant.

No us aturessiu massa davant les gràcies enciseres d'aquest paisatge de meravella. Hi romandrieu qui-sap-lo temps, se us hi fondrien, sense cap remor, les hores. El riu llisca pels planells o salta enfurismat quan el terreny té desnivells violents. El seu passatge cada vegada és més feèric. Tant, que no us sobtaria gota de veure, al mig

de l'aigua, banyar-s'hi una nimfa. Sovint, sovint, l'aigua forma cascades d'esplèndida bellesa, mig ocultes entre la riquesa de l'arbreda.

La color tendra i clara de les jaeces té una gran suavitat i contrasta amb el verd negrós dels abets i la feresteguesa del rocatam dels costats de la vall. A malgrat d'aquest contrast, rimen en perfecta harmonia. La jaça gran de Carença, quin bell espectacle inol·lidable! Extensa, meravellosa de fina verdor. Els bous i les vaques, calms, hi pasturen. Els petits, amb un morret tendre i rosat, miren sorpresos. La vessant d'enfront és atapeïda d'abets i, dessota, l'aigua del riu remoreja la seva eterna cançó. Passar per aquesta jaça i fondre's uns instants amb aquest clar paisatge matisat, equival a tastar un goig dels més profunds.

No trigareu a trobar el vell camí forestal que mena a Toés. Davalla amb una gran suavitat i passa per entremig d'una vegetació ufana i esplèndida. El rocatam s'acumula pintorescament al pas de l'aigua, que s'hi rabeja esbojarrada. Entre la gran varietat d'arbres que exornen les vessants i el curs del riu, abunden els xops i els avellaners. La verdor és tan espessa que no deixa veure l'altre vora i fins, devegades, cobricela el camí. No és luxuriant, sinó frescal, tova, rient. Aquest camí sembla un camí d'àngels. Si el brogit seguit de l'aigua ho pogués permetre, segur que s'oïrien, entremig d'aquest garbuix magnífic, tendres cançons divines.

Hom ha passat per tres estats d'esperit davant de tres paisatges diversos i graduats. Però no ha exhaurit encara la seva emoció pel paisatge. Li manca l'apoteosi: les gorges de Toés. Cal emmudir meravellats i absorts per llur magnífica grandiositat. El riu passa per un engorjat estret i elevat que, fins devegades, esguardant enlaire, a causa de la vegetació, ni es veu la blavor del cel. Els murs són verticals. El riu es llença entremig d'ells i, saltant i botzinant, corre esbojarrat tan aviat cap a l'un costat com cap a l'altre, per sortir d'aquell caòtic i paorós laberinte. Fins s'arriba a dubtar de si la vall pot tenir sortida i si hom no s'haurà perdut en un indret ferèstegament abandonat. Aquesta visió us deixa cohibits i admirats. Sou davant d'un cas esverador. Abandoneu-vos, però, al vostre extàtic embadaliment! Tot això és gegantí i imposant. Només els cíclops podrien passar-hi tranquil·lament. O bé, els que posseeixen una completa aridesa interior, o els que tenen esmolada la sensibilitat. Les gorges acaben en sec: per ample, apareix la vall del Tet, humilment rient.

Aspectes espirituals del Conflent

Som al Conflent. El ferrocarril elèctric, resseguint el Tet, ens en fa travessar un bon tros. A Vilafranca—vam sentir a Puigcerdà uns viatjants catalans que en deien, amb prosopeia polígrota, Villefranche—davallàrem per canviar de tren. El vagó de tercera de l'altre ferrocarril semblava els que ací donen com de segona classe. Només una munió de rêtols, deixats pels viatgers a les parets, ens parlaven de la seva humil condició. El més vistent deia: *Vive le roi! A bas la republique!* Prada—o Prades, en la nomenclatura oficial— és cap d'*arrondissement* i fa una mica l'efecte de vila *parvenue*. O sigui, fortament provinciana. Ha suplantat la capitalitat efectiva de la comarca a Vilafranca, que té més noble alcúrnica, però més pobresa actual.

Ens hi vam poder fer càrrec de la raó que tenen els que fan mals averanys respecte a l'esdevenidor de la nostra llengua en les comarques d'enllà el Pireneu. Si entreu a una botiga, l'amó o la mestressa, amb una rialleta amable molt francesa i una perfecte *politesse*, us saluden en francès. Els responen en català i també us hi contesten, però en un català profundament corromput. En el seu lèxic hi persisteix, toçuda, alguna mostra de gran puritat, però la seva francització és molt evident. Quan els confientins parlen en el seu català afrancesat us etziven, de tant en tant, locucions adverbials o frases enteres d'ús corrent en francès. Tenen també tendència a passar, en una conversa, d'una manera que per ells deu ésser imperceptible, de la llengua vernàcula a la llengua oficial. Entre gent del país, molt sovint i completament seriosos, són lligades converses en francès. Un francès del *midi*, clarament pronunciat, sense vocals mudes. Inclús sembla que els deu ésser difícil parlar massa llargament en català. Una noia, gentil de figura i gentil de tracte, que a Prada va voler amablement acompanyar-nos un tros de camí, semblava que patís per contestar-nos en català. Ens entenia perfectament, però en intentar respondre'ns feia, sovint, l'efecte de barbotejar la llengua pairal. En canvi, quan s'expressava en francès, tenia un parlar fluid, cascavellejant, graciosíssim.

Caldria tenir, però, la secreta esperança que això només s'esdevindria a Prada, pobre, baldament petit, amb una certa importància oficial. Això sempre té una mica d'influència sobre la gent; els habitants d'una població d'alguna categoria administrativa acostumen a prestar-se més benèvolament a segons quines submissions. Després trobaríem vilatges, masies i potser podríem parlar amb algú pastor, a la muntanya. Quan el català del Principat s'anava disolvent en una pasta híbrida, era servat, gairebé pur, als recones apartats de la nostra terra. A Taurinyà, però, ens calgué expressar-nos en francès per a fer-nos entendre per una noia del país, a qui havíem demanat si el camí que seguíem era bo. Traspassat el coll de Millares, uns homes que amidaven la ruta que mena al xalet de Cortalets, perquè hi *mancaven quelques bornes*, o calia repintar-los, ens contestaven en el mateix català afrancesat de la gent de Prada, i això que no n'eren. El llenguatge de tres pastors que vam trobar abans de fer cap al xalet no era aquell llenguatge castiçament sorprenent dels pastors de les muntanyes d'ençà el Pireneu, o de la nostra vessant. Tenia tots els rastres de francització que pot tenir el parlar d'una gent que cal sospitar inculta i senzilla.

S'escursarà, dones, amb el temps, l'ària lingüística del nostre idioma? Aquest procés de lenta i corrosiva penetració que s'opera enllà el Pireneu en la nostra llengua, és la mateixa penetració, no sabem si tant intensa, de l'espanyol en el català d'enllà l'Ebre. Nosaltres també l'havem pogut constatar, en un grau ni de lluny tan fort, a les comarques del sud del Principat, aquelles que confinen amb el regne de València. No cal ni suposar quina deu ésser la sort de l'alguerès, pobre illot emergint dins una ampla mar italiana. Caldrà, dones, si un miracle no es produeix abans, ésser tristement pessimistes per l'extensió del nostre idioma?

Ara, una mena de petita anècdota. Erem al bosc de Balatg, en una magnífica reconada coberta d'abets on set o vuit potents dolls ixen de la terra i es llencen escumejant torrentera avall. Hi feien un mos un pastor de Fornells, que venia de la vall del Cadí en recerca d'uns bous esgarriats, i un matrimoni anglès, que es dirigia, com nos-

altres, al xalet de Cortalets. El corrent d'aigua els separava i cadascú feia el seu fet. Ens assegürem a imitar-los. Del matrimoni anglès només la muller sabia el francès; ens oferí molt gentilment *son feu, si nous en voulions*. Ell, serè i com a absent de la gent, es dreçava amb ulls d'innocència. Nosaltres començarem una conversa amb el pastor, vora del qual érem. Reprenguérem, després, el camí de Cortalets i ens acomiadarem del matrimoni anglès. Es a dir, d'ella. I, tot astorada, ens va preguntar amb quina mena de llengua parlàvem amb aquell pastor, puix que francès no ho era. —Amb la del nostre país, senyora;—li vam respondre—ell i nosaltres som catalans. Si el Pireneu és una frontera estatal, no és de cap manera una frontera lingüística. —Però—s'informà—el català no és, doncs, una *mêlée*?—La nostra resposta ja es pot imaginar: si aquella dama ens donà crèdit, a hores d'ara sap que a Europa existeix una llengua rica i plena, de la qual abans no tenia cap esment.

Una nit a Cortalets

Fins una mica abans d'arribar a la foradada de Balatg, el camí del xalet no és digne d'atenció. Cap clap de bosc no l'alegra. Un sol aplomat feia més crua la tonalitat vermellosa de la terra i més violent la seva nuditat. En el coll de Millares s'atalaia una extensa visió, barrada, al fons, per les Corberes. La torre de Sant Miquel de Cuxà, que feia poc havíem vist, robusta i elegant, entremig de pomeres, era ben albira-dora i semblava presidir la plana del Conflent. En ésser en ple bosc de Balatg, el paisatge ha canviat feliçment: hom es creu al mig d'un país de meravella. Els abets que el constitueixen són d'una altitud insospitable. Llurs rames s'entrecreuen i els raigs del sol amb prou feines poden penetrar al camí. La molsa i els matolls encatifen la terra. Fins a prop del xalet, el bosc no perd aquesta magníficent puixança i, en acabat, els abets cedeixen lloc als pins negres. Els veiérem, llavors, barrejats, amb la boira. A Cortalets, però, com si fós un oasi, el temps tornava a ésser clar.

El gerent del xalet va dir-nos que trobaríem un cobert de més a la taula. Era per un excursionista que havia pujat sol: un xicot del Vallespir, jovial i culte. Va saludar-nos en espanyol. Li preguntàrem sobre la seva nacionalitat i, d'una manera categòrica, sense el més lleu titubeig, ens va contestar: —Sóc francès. Venia del Vallespir, d'on era i on vivia. Però cap preocupació secundària ni terciària no enterbolia, per ell, aquell qualificatiu. Estava tot content: —Avui és un dia europeu pel xalet. Hi ha espanyols, anglesos, un austriac i francesos!

Aquest austriac era un home fornit i gran, embrunit pel sol. Encara que fós de raça alemanya, era excessivament expansiu. Sempre reia, amb un riure sorollós i franc. Venia de Viena, on desempenyava un càrrec oficial, només que per veure la parada de Perpinyà pel 14 de Juliol i aprofitava la mica de lleure que li restava per estar al cim del Canigó. No havia tingut aquest *bonheur*. El cim del Canigó, a la tarda, quan havia arribat, estava emboirat, i ell, precisament, l'endemà volia ésser a Perpinyà de totes passades per veure una revista militar a províncies. Coneixia molt els Alps i en parlava amb una ponderació mesurada. Tot pujant, havia collit una mata florida de rododendron, que al seu país era conegut amb l'escaient nom d'*embriac dels Alps*.

Havia ja estat al Midi, i rient fortament exclamava: *Oh! les tarasconnais...* El seu parlar, d'un francès una mica premiós, però gens vacillant, sempre era interromput, barrejat, pel seu riure estrepitos, francament simpàtic.

Hom diu que els alemanys són una gent estúpidament seriosa. Gosariem a reivindicar-los. Ens recordem d'haver trobat a la nostra serra de Prades un suís de raça germànica. Amb l'harmònica tocant, vam resseguir, a la nit, tots els carrers de la vila comtal. Com aquell suís, l'austriac de Cortalets era un virtuós de l'harmònica. Tocava trossos d'òpera, cançons, himnes. Va tocar una marxa de Padilla: —*C'est l'unique musique que je connais de votre pays*—va dir-nos, dedicant-nos-la. Per què no hauriem de regraciar-li aquella gentilesa?

Inclús l'anglès, capficat i absent, s'esbargia. Havia trobat un company, un garlaire. Aquell austriac també parlava l'anglès. Ell, amb la seva vèrbola i la seva música i la seva animació, omplia el xalet. No sabem fins a quina hora ens hauriem estat aplegats al menjador, si un avis del gerent no ens hagués advertit que començava d'ésser tard per qui, l'endemà, havia de matinejar.

Muntanyes regalades

Les muntanyes que tenien robat el cor a Bosch de la Trinxeria són per a robar-lo a tothom qui en tingui. Ja no hi són Flordeneu ni les goges per a encadenar-vos amb llur encís fatiller, però, per si soles, tenen prou bellesa per a encantar-vos. Valls de Cadí i de Marielles, petits paradisos regalats! A un hom que hagi pujat a la pica del Canigó per la gelera, tros ferèstec i difícil, i de dalt estant s'hagi vist envoltat pertot de muntanyes, que la vista cansa de mirar-ne, li sembla una mena de refrigeri la magnífica verdor de la vall del Cadí. Talment un altre món: els estanyols, amb prou feines perceptibles, la gran jaça i la ufana frescor que tota ella respira.

Des de la nostra cambra del xalet havíem vist eixir el sol dins la mar llunyana. La mar era esfumada i el sol, d'una color pàl·lida de taronja, semblava sortir d'entre unes gasses esfiligrades. Per allà hi hauria el llac de Salces, on acaben les Corberes i punt més septentrional on el català és parlat.

Dalt del Canigó tornàrem a saludar aquell sol, llavors radiant. Les muntanyes pròximes prenién tot el relleu. Les més llunyanes eren vestides de blau. El dia no podia ésser més clar. Semblava que hom estés suspès en l'aire i que tota la terra es vegés enllà i als nostres peus. La xemeneia del Canigó es dreçava amb el seu posat vacil·lant. Venien ganes de saludar tot el món, d'aquella eminència estant, engroixint la veu. No és sense una recança interior que hom abandona aquella altitud: un moment, hom s'ha cregut àguila altívola i la davallada comporta una mena de desencís.

En arribar als estanyols — aquells llençols que havien seduït a Gentil — amb prou feines se'ls veu, confosos entre el glevatge. Pertot regalima l'aigua; comença, molt gemada, la vall del Cadí. El camí passa, sovint sota un dosser de ramatge. Els pins negres, alts i cepats, ocupen les dues vessants. No triga gaire a aparèixer, encisera, la jaça del Cadí. El seu color verd tendre ocupa molta extensió. Sembla, de dalt estant, una mar tranquil·la i suavíssima.

La vall de Marielles és potser més ubèrrima. No té, però, tanta senzilla gràcia. La vegetació és més espessa. Els pins també negregen les vessants. Al mig seu, rumorós, passa un petit corrent, el qual es llença en cascada, que la vegetació compacta amaga, quan el terreny s'accidenta.

Som a Sant Martí. La vella abadia, no fa gaire convertida en ruïnes, és avui redreçada. En escriure el nom de Sant Martí del Canigó, un moviment instintiu ens ha fet alçar la ploma en honor de Monsenyor Carselade, el seu reconstructor. Pels catalans, aquest benemèrit vellet, que no és de niçaga ni de naixença catalanes, mereix els màxims honors. Ell respecta — més encara: estima — la nostra espiritualitat. Cordialment, ja que d'altra manera no és possible, caldria que tots els catalans el fessim ciutadà d'honor de Catalunya.

Hi havia festa a Sant Martí. Brandaven les campanes del vell campanar macís i de bella silueta. No és culpa dels catalans si la vella campana gran de Sant Martí no pot trobar-se al seu lloc adequat i ha de cridar, en canvi, als olotins. La vella abadia hostatjava el seu amador, el bon bisbe. La gent removia de cridòria les pedres augustes i les que graciosament han substituït les que hi mancaven. Entre elles hi ha, en efecte, contrast. Les noves no tenen la color que dóna el transcurs del segle i les seves junctures serveixen, destacadíssim, el material que les uneix. La reconstrucció va fer-se, però, amb tot el respecte i tot l'encert. No hi ha res, entre les noves construccions que cridi amb irreverència. Entreu a l'església i us emocioneu de senzillesa: aquelles arcades i aquelles columnes simplíssimes i gairebé d'un aire primitiu us parlen de com devien ésser humils els seus constructors. En els vidres de les finestres lluen, posades al mig, les quatre barres del casal de Barcelona.

Tot davallant, s'albira, a sota, el vilatge de Castell. És un petit poblet situat a l'acabament de la vall i gairebé a la plana. És rònc, gosariem a dir miserable. Les teulades, però, són vermellíssimes i brillen sota el sol. Això li dóna, de lluny, un aspecte divers del que té: dirieu que aneu a un poble fet de nou, alegre, curosíssim. Aquest tan vermell de les teulades el veureu a tot el Conflent. Castell es troba al peu del tros de muntanya que estotja Sant Martí i, gairebé vora seu, s'escau la xamosa vila de Vernet.

Som ja a la plana. El Canigó ens guaita a prop, però ja és enrera. Mireu, amb tot, el que és tenir malauradament un cert pòsit llibresc: per tot el Canigó ens ha seguit, insistent, la música dels versos de Verdaguer. La naturalesa hauria de parlar-nos directament, sense cap altre mitjancer. Si, en plena natura, es mira ben atentament al nostre entorn i es tenen ulls i cor, es pot vibrar i es pot sentir intensament. Per això mai no hem comprès aquell qui s'emporta llibres en les seves anades a muntanya. Per què voldrà un company, per bo que sigui, que més aviat el distreurà? En molts indrets de les muntanyes regalades del Canigó evocàvem, interiorment i sense voler, les estrofes magnífiques del poema grandió de Verdaguer. Una cosa, però: l'ombra de l'obra del traçut terrerol de Folgueroles, en compte de distreure'ns i desvirtuar-nos la sensació del paisatge, semblava que li donés més relleu i ajuntés una gràcia més a les pròpies gràcies meravelloses.

El quatorze de Juliol

La vila de Vernet estava embanderada. Era la festa nacional de la França. En entrar a la vila veiérem, en una casa, la bandera tricolor acompanyada, a cada costat, per una d'anglesa i una d'espanyola. La gent prenia la fresca als carrers i a les portes de les botigues. A la plaça havien posat uns empostissats per la música del ball de la nit.

Vernet és un poble d'estiuejants. A l'hivern deu tenir un altre aspecte tot diferent. Ara tot són botigues obertes i ben proveïdes, els carrers amples i asfaltats són netíssims, la gent fa una cara amable. Aquell dia era tot endiumenjada. Les banderes franceses flamejaven sota el sol encès. De cada finestra, de cada baleó i de cada forat amb sortida al carrer en penjava una. No sé si ho devia fer la festa, però aquell dia tothom hauria dit que Vernet és una vila benestant i contenta. La flamarada patriòtica, tan evident als carrers, no semblava, però, abrindar massa a la gent, en aquella hora. Més aviat les cares eren plàcides. De sobte el so d'un piano va fer-nos deturar. Una mà inexperta hi tocava una sardana. Entremig d'aquelles banderes, signe d'un patriotisme francès molt palès, s'alçava tímida, però dreturerament penetrà al nostre cor.

Si Vernet fa l'efecte d'una vila clara i satisfeta, Vilafranca és un poble sòrdid i esquiu. Els carrers són estrets. L'aigua hi corre, lliure, a cada banda. Les fonts dels carrers ragen sense aturador. A malgrat d'aquest davassall d'aigua que circula per tot, la vila no té cap aspecte de netedat. Encara conserva les muralles i les portes que Lluís XIV hi va fer construir. A dalt de la muntanya, el castell sembla vigilar-la. Potser tot això li dona un aire de poca amabilitat i d'estretesa. La gent s'estava al carrer, desvagada a causa de la festa, i feien posat d'esquerps. Resulta un poble trist; fa la cara desolada que deu tenir tota família noble que no pugui fer brillar la seva elevada estirp. Les banderes no hi eren tan nombroses com a Vernet i semblava que tampoc voleïessin tant aïrosament.

A la nit hi havia balles a la plaça. Un manubri les amenitzava. Una llum feble i mal distribuïda no deixava veure prou bé com aquella plaça era construïda. La gent seia fent un ample rotllo, sota les acàcies que la volten. Al mig ballaven les parelles, gairebé totes constituïdes per criatures. Algunes eren compostes de noiets que ballaven elles amb elles. No es veia espategar cap alegria ni cap entusiasme. El compliment d'un deure sagrat i ineludible semblava que presidís la gent aplegada allí, mentre els petits balladors es movien mandrosament. La gent celebrava, amb aquelles balles, la festa nacional de la França. Tenia una bona consciència de l'efemèride que es commemorava? Les gestes solen tenir una vida breu, només limitada al mateix moment d'acomplir-se. Cada any que passa, les vela una mica i els fa perdre color. S'acaba perquè llur commemoració esdevingui una cosa ritual i obligada. Les noves generacions, sovint distretes per cabòries divergents o distretes de pura distracció, no poden percebre, d'una manera vehement cordial, la remembrança d'aquell fet tan allunyat.

Els braus assaltants de la Bastilla, amb la seva heròica escomesa, van fer trontollar i van fer caure moltes coses. La seva gesta va imposar a tot el món un nou re-

gisme. Tot això és, avui, lluny. Aires nous i noves concepcions han pretès deslluir-ho una mica. Però alguna cosa, que és essencial i eternal, roman i, a malgrat de tot, romandrà. Ara acaba, però, de fer-nos per un moment un trist efecte. Ens ha semblat que la cèlebre embranzida només havia servit perquè els petits catalans de Vilafranca del Conflent es poguessin lliurar, cada any que passa, al divertiment de ballar fins més enllà de mitja nit.

J. S.